

Олександр ФИЛЬ

кандидат історичних наук

Національний університет оборони України
(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0662-8654>

Електронна пошта: fam_2010@ukr.net

Валентина НОВІКОВА

Національний університет оборони України
(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6876-9508>

Електронна пошта: valianovikova53@gmail.com

Андрій ПОГОРСЛОВ

Національний університет оборони України
(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9210-4290>

Електронна пошта: viysko2003@ukr.net

ПОСТАТЬ ГЕРОЯ УКРАЇНИ ГЕНЕРАЛ-ЛЕЙТЕНАНТА КУЗЬМИ ДЕРЕВ'ЯНКА У КОНТЕКСТІ МУЗЕЙНОГО НАРАТИВУ

Автори статті поставили за мету з'ясувати ступінь висвітлення постаті Кузьми Миколайовича Дерев'янка в музейному наративі. Теоретичне підґрунтя розвідки становлять концептуальні напрацювання фахівців військової історії, воєнної антропології, соціальної психології, музеєлогії, історичної біографістики та інших дослідницьких напрямів, що стосуються тематичного поля Другої світової війни. Для вирішення поставлених завдань використано проблемно-хронологічний та історико-порівняльний методи, методи історіографічного аналізу і синтезу. Автори послуговуються понятійним апаратом, усталеним у сучасній науковій соціо-гуманітаристиці. Наукову новизну матеріалу визначають авторські підходи до вивчення біографії К. М. Дерев'янка, а також номенклатура залучених джерел, що зберігаються та експонуються в музейних установах України. Науковці незалежної України багато зробили для формування методологічно обґрунтованої і джерельно аргументованої концепції історії Другої світової війни. Помітне місце у ній посідає історична біографістика. У галереї знакових постатей учасників світового збройного протистояння перебуває і наш земляк, Кузьма Дерев'янка, який взяв участь у підписанні Акта капітуляції Японії. Українським дослідникам за цей час вдалося створити повноцінну україноцентричну біографію героя і, тим самим, завадити спробам росії нав'язати фальсифікований і монополізований історичний наратив. Великий внесок у цю справу зробили музейні працівники, які, спираючись на музейну колекцію Національного музею історії України у Другій світовій війні та сімейний архів родичів К. М. Дерев'янка, всебічно дослідили життєвий шлях генерала.

Ключові слова: Кузьма Дерев'янка, біографія, Друга світова війна, Україна, Національний музей історії України у Другій світовій війні, артефакти і документи, Японія.

Постановка проблеми. У 80-ту річницю завершення Другої світової війни важливо показати тісний зв'язок воєнних подій в Україні з загальносвітовим контекстом, а також значний внесок українців у Перемогу над нацизмом. Адже як у Радянському Союзі, так і сучасній російській федерації українську складову спільної перемоги

усіляко замовчували, применшували та фальсифікували. Колишній Міністр культури та стратегічних комунікацій Микола Точицький слушно зауважив: «У нас є безліч питань до автентичного спадку, який експлуатує росія назовні – як власне надбання. Росія має свою концепцію «плавильного котла»: туди потрапляють видатні імена і тво-

ри всіх підкорених та колонізованих народів, після чого імена цих народів приречені на забуття. Справжнє чудо, що Україна вистояла, віддавши росії стільки власних імен» (Точицький, М. 2025).

Упродовж більшої частини свого існування Україна не була суб'єктом історії як незалежна держава, але силу українського народу і масштаб його впливу на історичну долю інших держав і народів неможливо не помітити. Наприклад, становлення та руйнування Речі Посполитої та Російської імперії.

Не стало винятком і XX століття, коли найчисельніший бездержавний народ Європи гучно заявив про своє існування. Якщо окупована і розірвана на шмаття у 1917–1922 рр. Українська Народна Республіка не змогла надовго стати суб'єктом на міжнародній арені, то український народ таким суб'єктом, у певному сенсі, таки став. Історичний парадокс полягає в тому, що позбавлені державної організації українці все ж змогли стати потужним чинником Другої світової війни, із яким доводилося рахуватися навіть таким світовим потугам, як гітлерівська Німеччина та сталінський СРСР. Доказом цьому стали спроби обох тоталітарних режимів загравати з «українським питанням», радянська «українізація», крайня стурбованість Польщі, Угорщини та Радянського Союзу проголошенням державної незалежності крихітної Карпатської України, боротьба ОУН-УПА, створення чотирьох Українських фронтів, Українського штабу партизанського руху, запровадження ордена Б. Хмельницького, повоєнне прийняття Української РСР до ООН та багато інших аспектів.

Окрім того, за 34 роки існування сучасної незалежної України вітчизняні науковці вивели з історичного забуття більше двох тисяч Праведників народів світу, постаті Андрея і Климентія Шептицьких, Омеляна Ковча, діяльність похідних груп ОУН, перипетії антифашистської та антибільшовицької боротьби українських націоналістів, роль українців у 1-му Чехословацькому армійському корпусі, діяльність української діаспори, історію греко-католицької та автокефальної церков. Особливо популярним музичним жанром стали досі актуальні повстанські пісні. З'ясувалося, що такі події надважливого символічного значення, як підняття радянського прапора перемоги над рейхстагом та американського прапора над Іводзімою також не обійшлися без українців. У цьому ж ряду стоїть і нащадок гайдамаків Кузьма Дерев'янка – українець, який поставив крапку в історії Другої світової війни.

Дерев'янка – доволі поширене українське прізвище. Тільки Вікіпедія нараховує 40 осіб із таким прізвищем. Згадаємо лише тих, хто зі зброєю в руках та ціною власного життя захищав свою землю. Один із них – Олексій Дерев'янка (1922–1943), який народився в с. Лозуватка Катеринославської губернії. Працював у колгоспі у Саратовській області, а у 1942 р. був призваний на службу до Червоної армії. Закінчив Київське артилерійське училище. Брав участь у Сталінградській та Курській битвах. До липня 1943 р. командував взводом протитанкових гармат. Загинув у бою біля хутора Соловйова. У 1944 р. посмертно отримав звання Героя Радянського Союзу.

Учасником Другої світової був і Герой Радянського Союзу, капітан Василь Семенович Дерев'янка (1914–1988). Повним кавалером престижного солдатського ордена Слави під час німецько-радянської війни став старший сержант і командир гармати Андрій Леонтійович Дерев'янка (1921–1994).

Не менше уславлених воїнів із цим прізвищем захищало Україну в сучасній російсько-українській війні. У 44-річному віці загинув військовослужбовець 14-ї бригади Національної гвардії України «Червона калина» Віталій Вікторович Дерев'янка. Він працював художнім керівником і викладачем у Міжрегіональному вищому професійному училищі автомобільного транспорту та будівництва (м. Львів). Чоловік пішов на війну добровольцем і загинув 27 липня 2023 року поблизу с. Вербове Пологівського району Запорізької області.

Ще один воїн, Дерев'янка Михайло Володимирович (1991–2024), уродженець с. Вербіж Миколаївського району Львівської області. лейтенант, командир роти механізованого батальйону в/ч А7014. 2 серпня 2024 р. нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня. Загинув біля села Макіївка Сватівського району Луганщини.

Інший, Віталій Дерев'янка народився 27 лютого 1996 р. у м. П'ятихатки Дніпропетровської області. Мобілізований 29 червня 2022 р. і служив розвідником-навідником розвідувального взводу батальйону морської піхоти в/ч А0216. Двічі проходив військове навчання у Великій Британії. Загинув під час виконання бойового завдання 12 квітня 2023 р. біля населеного пункту Новобахмутівка Покровського району Донецької області.

Розвідник-гранатометник Станіслав Анатолійович Дерев'янка («Стас»), уродженець Боярки

на Київщині. Був студентом музичного факультету Ірпінської Біблійної Семінарії, співав у хорі Києво-Святошинської церкви євангельських християн-баптистів. На заочній формі навчався в Харківському авіаційному університеті. Працював слюсарем на авіаційному заводі ім. Антонова. Мріяв стати авіаконструктором. Станіслав став активним учасником Революції гідності, проявив себе у протистояннях 18–20 лютого 2014 року. З початком антитерористичної операції на Донбасі хлопець прийняв рішення захищати Батьківщину, у червні 2014 р. записався добровольцем до батальйону «Шахтарськ» (сотня Ісуса Христа), у складі якого брав участь у боях під Іловайськом. Потім Станіслав підписав контракт зі Збройними Силами України і став солдатом 81-ї десантно-штурмової бригади. З січня 2015 р. воював під Донецьким аеропортом. Загинув у ніч на 27 березня 2016 р. поблизу Авдіївки від кулі снайпера, прикриваючи відхід групи. На той момент «Стасу» виповнився всього 31 рік. За бойові заслуги 8 квітня 2016 р. його нагороджено орденом Богдана Хмельницького III ступеня (посмертно). Також С. Дерев'янка нагороджено медаллю Української Православної Церкви за «Жертовність і любов до України», відзнакою та грамотою Ради національної безпеки і оборони України «Захисник України». Присвоєно звання «Герой-захисник Вітчизни» Києво-Святошинського району (Книга пам'яті полеглих за Україну. 2016).

Олександр Анатолійович Дерев'янка (1997–2022) – займався самбо і боксом, член фанатських колективів клубів «Дніпро» (Черкаси) та «Динамо» (Київ), активіст черкаського осередку «Національного корпусу». У вересні 2020 р. став солдатом полку «Азов». З квітня 2022 р. у складі екіпажу бронемашини виїхав із території заводу «Азовсталь» у Маріуполі на виручку оточеним побратимам. Під час бою машина була підбита, а Олександр загинув. 17 квітня 2022 р. нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно).

Майор Олександр Олександрович Дерев'янка (1979), начальник штабу дивізіону 25-ї окремої повітрянодесантної бригади, з березня 2014 і дотепер продовжує захищати Батьківщину. Нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня.

Здається, в цьому прізвищі є якийсь особливий бойовий дух.

Аналіз досліджень і публікацій. Постать генерал-лейтенанта Кузьми Миколайовича Дерев'янка цікавила дослідників ще за радянських

часів. Генерал залишив листи, робочі записи, документи, фотографії, які частково у своїй книзі «Солдат, генерал, дипломат» опублікував його син Віталій (Дерев'янка, В.К. 1971). У 1985 р. видавництво «Воениздат» включило цензуровані мемуари Кузьми Дерев'янка до збірника «На землі, в небесах і на морі» (На землі, в небесах і на морі. 1985). Однак жодне з видань не містило сюжетів про найбільш психологічно важкий період його життя – 1938–1939 рр., коли офіцер перебував під загрозою репресій. Засекреченими залишилися і подробиці його місій у Китаї та Японії, служби на посаді начальника Управління інформації Головного розвідувального управління Генерального штабу.

Кілька науково-популярних статей про цю особистість оприлюднив один із визнаних біографів Кузьми Миколайовича В. Ф. Шевченко (Шевченко, В. 2007). Зокрема, він висловив думку, що підпис нашого співвітчизника під Актом капітуляції Японії став вагомим аргументом у гострих дискусіях між СРСР, США та Великою Британією щодо членства Української РСР в ООН. Якщо цю тезу можна взяти до уваги, то явно запозичена сентенція, що «Дерев'янка... підтримував інтереси японського народу... неодноразово пропонував заходи стосовно демократизації післявоєнної Японії», є радянським ідеологічним кліше і без належного критичного аналізу кочує з однієї публікації про Дерев'янка в іншу (Шевченко, В. 2007, с. 38). Наслідки «демократизації» по-радянськи ми побачили на прикладі окупованих СРСР держав Східної Європи. Їх піддали насильницькій сталінізації, а протести і повстання проти комуністичних диктатур жорстко придушили за допомогою радянських військ. Натомість Японія вийшла з-під американської окупації справді демократичною і миролюбною країною.

На відміну від В. Шевченка, співробітниця Національного музею історії України у Другій світовій війні (далі – НМІУДСВ) Людмила Рибченко не пов'язувала призначення Дерев'янка на цю почесну місію з його українським походженням. Вона припускає, що на вибір Й. Сталіна вплинуло, те що він одночасно володів японською та англійською мовами, а також, будучи бойовим генералом, мав чималий досвід розвідника і штабіста. Як можливу версію дослідниця згадує і небажання кремлівського вождя підвищувати значущість відомих маршалів, тому що не хотів робити з них чергових «Наполеонів». Пригадаємо, як у березні 1946 р. Г. Жукова призначили головнокомандувачем сухопутними

військами – заступником міністра збройних сил СРСР, а у серпні того ж року перевели на значно нижчу посаду командувача Одеським військовим округом. Ймовірно таке ставлення Й. Сталіна стосувалося і маршала О. Василевського, головнокомандувача радянськими військами на Далекому Сході, якому належали лаври переможця над японською Квантунською армією. Ще одна версія, подана Л. Рибченко, ґрунтується на бажанні Сталіна нагадати союзникам про підписання Георгієм Жуковим Акта капітуляції Німеччини у передмісті Берліна. Тоді від імені союзників узяв участь у церемонії не Верховний Головнокомандувач експедиційних сил союзників генерал Дуайт Ейзенхауер, а його заступник – головний маршал авіації Артур Теддер. Таке рішення сприймалося у Москві як бажання союзників применшити й знівелювати значення документа. Саме тому в Японії Кремль розіграв дзеркальну ситуацію (Рибченко, Л. 2015).

На матеріалах фондів Національного музею історії України у Другій світовій війні та родинного архіву героя заснована науково-популярна розвідка «З музейного досьє. Кузьма Дерев'янка». На початку 2000-х років команда Музею розпочала роботу з комплектування оригінальних матеріалів генерал-лейтенанта Кузьми Дерев'янка. Вагомий внесок у цю роботу зробила племінниця видатного українця – Лариса Трохименко, яка надала основний масив родинного архіву для створення першої музейної виставки «Солдат. Генерал. Дипломат». Після присвоєння Кузьмі Миколайовичу Дерев'янку звання Героя України (посмертно) увесь пакет атрибутів до звання Музею передав Управління протокольного забезпечення Державного управління справами у 2007 році. Окрім особистих речей та документів Кузьми Миколайовича, мініатюра ордена «Золота Зірка» № 25 та Посвідчення № 22, серія 33 № 010350 до нього були представлені в головній експозиції Музею у розділі, присвяченому завершенню Другої світової війни. Нині у фондових колекціях Музею зберігається понад 40 предметів/документів із родинного архіву Дерев'янків.

У 2016 р. вийшла брошура «Кузьма Дерев'янка», що стала першою у проєкті «З музейного досьє», покликаною розповідати про видатних українців. У виданні розкриваються основні віхи біографії людини, яка крізь труднощі і репресії зуміла стати талановитим розвідником, військовим стратегом та успішним дипломатом. Стверджується, що К. Дерев'янка, хоча й був представником свого часу й виразником радян-

ських ідей, зумів зберегти свою індивідуальність та українську ідентичність. Однак публікація не позбавлена і деяких дрібних фактичних помилок. Наприклад, там повідомляється, що маршрут постання з Радянського Союзу до Китаю, яким опікувався К. Дерев'янка, пролягав через «височенні гори Тянь-Шаню». Насправді, ця гірська система лежить південніше прокладеного шляху, що пролягав крізь степові та пустельні, але здебільшого рівнинні райони. Або подається застаріла і не зовсім вірна назва міноносця, на якому генерал-лейтенант прибув на лінкор «Міссурі» для підписання Акта капітуляції Японії. У тексті він названий «Буконан», хоча більш відповідна і сучасна транскрипція – «Б'юкенен» (Рибченко, Л. (відп.). 2016, с. 15, 33). Втім, такі неточності не вплинули на загальну цінність цієї праці.

Найбільш фундаментальне дослідження цієї непересічної особистості провела племінниця генерала Лариса Трохименко. Воно було приурочене 100-річчю з дня народження К. Дерев'янка. У праці висвітлено родинні зв'язки героя книги, зростання і становлення молодого людини, вплив на нього сталінських репресій, службу в армії та участь у боях, роботу на дипломатичній ниві і життєвий фінал. До кожного тематичного розділу авторка вперше в історіографії опублікувала пов'язані з ним документи і матеріали без купюр, що зайняли 190 сторінок майже 800-сторінкового видання (Трохименко, Л.Н. 2004).

Виклад основного матеріалу. Про звивистий життєвий шлях К. Дерев'янка свідчать експонати із сімейного архіву та колекції НМІУДСВ. Ці артефакти можна поділити на кілька видових груп: офіційні документи, фотографії, епістолярна спадщина, особисті речі. Наприклад, у Музеї зберігаються такі офіційні документи, як запрошення генерал-лейтенанта Дерев'янка Кузьми Миколайовича – уповноваженого від імені Верховного Головнокомандувача на церемонію капітуляції для підписання Акта про капітуляцію Японії¹, перепустка генерала на лінкор «Міссурі» на церемонію підписання Акта про капітуляцію Японії від імені Верховного Головнокомандувача², візитівка з написом «Lt.-Gen. Derevyanko. Member of the Allied Council for Japan from U.S.S.R.»³, лист президента США Г. Трумена Дерев'янку Кузьмі Миколайовичу⁴, грамота про присвоєння звання

¹ НМІУДСВ. КН-224349, Д-38862.

² НМІУДСВ. КН-224351, Д-38864.

³ НМІУДСВ. КН-224351, Д-38864

⁴ НМІУДСВ. КН-224354, Д-38867.

Героя України⁵. Збереглася і низка особистих речей Кузьми Миколайовича: чашка⁶, блюдце⁷, серветка⁸, орден «Золота Зірка» Героя України⁹.

Атмосферу та візуальні особливості того буремного часу передають фотографії. Серед іншого, про місію офіцера в Японії розповідають два промовистих сюжетних зображення з Музею. Одне з них експонується під назвою «Дерев'яно Кузьма Миколайович від імені Верховного Головнокомандувача підписує Акт про беззастережну капітуляцію Японії на борту американського лінкора «Міссурі». 02.09.1945. Японія. Токійська затока»¹⁰, інше – групове фото військовослужбовців радянської частини Союзної Ради по Японії¹¹. Особливе емоційне забарвлення має фото К. Дерев'янка з дружиною Ганною Іванівною і сином Віталієм. На звороті світлини написано: «Останнє фото. Трускавець 1954 року. У грудні 1954 року помер від раку підшлункової залози. Був опромінений у 1945 році після вибуху атомної бомби в Хіросімі і Нагасакі (Японія). За

завданням Сталіна здійснював зйомки на ураженій місцевості на третій день після вибуху. Почувався погано...» (рис. 1).

Окремий інтерес являє собою переписка К. Дерев'янка. Привертає увагу дрібний, але акуратний почерк автора, грамотний виклад думок. У листі до рідних від 3 липня 1945 р. генерал вибачається за те, що рідко пише, і пояснює цей факт перевантаженістю по службі. Разом з тим, як класичний трудоволік, Кузьма Миколайович вважає, що робота має стояти на першому місці: «Справжнім солдатом може бути і є тільки той, хто завжди перебуває на службі, хто не вміє займатися приватними справами за рахунок службових... Про здоров'я говорити не доводиться, воно поки не викликає жодного занепокоєння» (рис. 2). Пишучи про свій фізичний стан, генерал і не підозрював, що через місяць захворіє на променеву хворобу.

Ми достеменно не знаємо, чому в особистому листі він використав такі пишномовні, пафосні фрази. Можливо, він зважав на те, що його особиста переписка колись стане відома широкому загалу. Не виключено також, що він враховував і той факт, що радянські органи державної безпеки пильно стежили за кореспонденцією високопосадовців.

⁵ НМІУДСВ. КН-233648, Д-45116.

⁶ НМІУДСВ. КН-225347/1, РР-2155/1.

⁷ НМІУДСВ. КН-225347/1, РР-2155/1.

⁸ НМІУДСВ. КН-225347/2, РР-2155/2.

⁹ НМІУДСВ. КН-225335/1, РТ-3329/1.

¹⁰ НМІУДСВ. КН-233646, НДМ-3979.

¹¹ НМІУДСВ. КН-224851, Ф-30064.

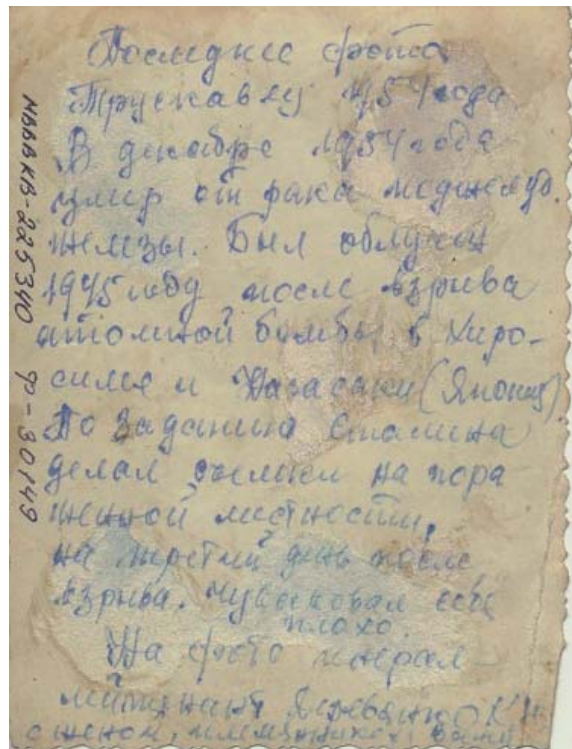

Рис. 1. Фото групове з написом на звороті.

Кузьма Дерев'яно з дружиною Ганною Іванівною та сином Віталієм (КН-225340, Ф-30149 НМІУДСВ)

3 липня 1945г.

Мои дорогие!

Не обманывайтесь, что я такой редкий и мало пишу. Кому как не вам знать, что в этот период я никогда не был аккуративен. К тому же не следует думать, что с окончанием войны у меня уменьшился падеж в части заурядности работы. В отношении данности и умения организовать работу так, чтобы оставаться вечно для насущных дел, я не оправдал. Считаю, что в 45 года я был в этой части ничем не научен. Но это не так важно. Настоящий солдатом может быть и в 16 лет, только тот, кто всегда находится на посту, кто не умеет заниматься частными делами за счет служебных.

О надежде выжи в город пока никто еще не шов. Когда будет все сделано, подготовлено, тогда я ехал.

Мы пишем с Юлией письмо и, следовательно, адрес мой так же, как и у Юли.

Скоро Юлиня вернется и будет писать.

В полк. Сейчас готовятся к отъезду. Служащие будут служить от меня. Буду иметь возможность наблюдать за ними.

О здоровье говорить не приходится. Оно не вызывает пока никаких беспокойств.

Вот так я вес.

Всегда вас.

Прощайте все наилучшим.

А. Дерев'янка

Рис. 2. Лист Кузьми Дерев'янка до рідних. 03.07.1945 (КН-224353, Д-38866 НМІУДСВ)

Як видно з архівних джерел, К. М. Дерев'янка був людиною своєї епохи – кар'єрним генералом і радянським патріотом. Хоча у його родоводі зустрічалися українські націоналісти і практикуючі християни, у навчальних закладах він отримав більшовицьке виховання і як професіонал відбувся при комуністичному режимі. Тому офіцер, принаймні зовні, мав світогляд радянської людини і виявляв готовність віддати життя за Радянський Союз, про що сам і писав. Разом з тим залишилися свідчення про те, що у родині офіцера дотримувалися церковних постів, а також пам'ятали про своє етнічне походження.

Наскільки Кузьма Миколайович Дерев'янка усвідомлював себе українцем? Чи мала його українськість видимі прояви? Чи користувався рідною мовою? Згідно з твердженням В. Шевченка, вирушаючи на навчання до Києва, хлопець взяв із собою улюбленого «Кобзаря» (Шевченко, В. 2007, с. 39).

У книзі «З музейного досьє. Кузьма Дерев'янка» наголошують: «З гімназійних років Кузьма Дерев'янка виніс любов до літератури, мистецтва, театру та художньої самодіяльності. Він грав на гітарі, мандоліні, балалайці, мав чудовий баритон і добрий слух». Також видання звернуло увагу на те, що шкільні роки Кузьми, коли починає формуватися світогляд людини, припали на час існування Української Народної Республіки. Хлопець навчався в Першій українській гімназії ім. Бориса Грінченка в Умані. У цьому закладі викладали відомі вчені: археолог і краєзнавець

Петро Курінний, літератор і публіцист Дмитро Рудик (Рибченко, Л. (відп.). 2016, с. 4–5). Ці чинники не могли не вплинути на його національну самосвідомість. Напевно саме тоді у К. Дерев'янка і сформувався культ навчання, якому він був відданий усе життя, і який у ті роки був притаманний багатьом молодим людям.

Радянська «українізація» також давала змогу зберігати свою ідентичність у дозволених рамках. На початках спроби українізації зачепили й армію. Створювалися військові частини, де командування і навчання проводилися українською мовою. Для цього з російської перекладали відповідні статuti і навчальні посібники. Для підготовки національних командних кадрів створювалися спеціальні навчальні заклади – школи червоних старшин. У Києві у такій школі була викрита підпільна українська патріотична група. У результаті заклад закрили, а найкращих студентів відправили навчатися до Харкова, у тому числі і Кузьму. Такі події могли сіяти у душі молодого людини страх перед репресіями і бажання асимілювати зовнішню поведінку до загальноприйнятого рівня, але у глибині душі вона не могла не рефлексувати щодо власної етнічної свідомості.

У тій же книзі «З музейного досьє. Кузьма Дерев'янка» стверджується, що навіть перебуваючи на високих посадах, офіцер пишався своїм українським походженням і періодично розмовляв рідною мовою. Напередодні своєї смерті він написав останнього листа, адресованого своєму

братові, також українською (Рибченко, Л. (відп.). 2016, с. 4).

Відзначимо, що навіть у воєнному і революційному хаосі Громадянської війни у росії більшовики демонстрували стратегічне мислення. З перших років свого панування комуністи організували масштабну підготовку нових кадрів у мистецтві, освіті, науці, державному управлінні, воєнній і дипломатичній справі. При цьому радянська влада налагодила масові «соціальні ліфти», коли бідна молодь із провінції отримувала шанс не тільки на доволі якісне навчання, а й на кар'єрне зростання. У ті непрості часи найшвидше досягти відносного життєвого успіху можна було двома шляхами: комсомольсько-партійною роботою або службою у силових органах. Водночас, опинитися на високих посадах без проходження усіх щаблів професії знизу до верху вдавалося одиницям. Такий поступовий і поступальний порядок підготовки керівного складу забезпечував необхідний рівень досвіду та компетенції для ефективного виконання своїх обов'язків.

Саме такий шлях пройшов Кузьма Миколайович Дерев'яно. Будучи вихідцем із простої селянської родини, свою трудову діяльність він розпочав каменотесом у гранітних кар'єрах, на будівництвах та сільською працею на землі. У 1922 р. хлопець став курсантом Київської військової школи, потім Харківської школи червоних старшин. Там він захопився вивченням японської мови. Після закінчення навчання служив командиром взводу і роти. Вочевидь проявив себе позитивно, оскільки був направлений для навчання на спеціальному факультеті Військової академії РСЧА ім. М. Фрунзе. Цей навчальний заклад готував воєнних дипломатів і розвідників стратегічної військової розвідки. Там офіцер з 1933 по 1937 рр. здобував вищу військову освіту, а також оволодів англійською та німецькою мовами. Його організаторські таланти найбільш яскраво проявилися у 1937–1938 рр. при створенні і керівництві перевалочної бази на казахстанській залізничній станції Саріозек. База по складному маршруту постачала зброю та боеприпаси китайській армії, яка вела війну з Японією.

Утім, Кузьма Миколайович показав себе не лише вправним організатором, а й військовим інтелектуалом. Про це свідчать посади, які йому довелося обіймати: начальник штабу окремої лижної бригади, начальник розвідувального відділу фронту, начальник штабу 53-ї та 4-ї гвардійської армій. З березня 1944 р. і до капітуляції Німеччи-

ни – начальник штабу 4-ї гвардійської армії 2-го і 3-го Українських фронтів. Ці посади передбачали безпосередню участь у плануванні військових операцій, що вимагало відповідних компетенцій. Маршал Г. Жуков високо оцінив роль штабу 53-ї армії: «У всіх штабах підвищилась організованість, поліпшилось управління, організація розвідки, і, що найголовніше, штаби і командування набули навичок у швидкому й глибокому аналізі обстановки» (Шевченко, В. 2007, с. 39).

Командувач 53-ї армії генерал-полковник І. Манагаров відзначав: «Дерев'яно... мав широкий кругозір, знання, досвід, вроджений такт у відносинах з підлеглими... Офіцери штабу армії поважали і любили його. Генерал ніколи не підвищував голос. Разом з тим він був дуже вимогливим до підлеглих і в ще більшій мірі – до себе» (Манагаров, І. М. 1978). Цей і подібні відгуки виводять нас на роздуми про можливість виокремлення двох основних генеральських психологічних типажів. З одного боку, «м'ясники», які не жаліють солдатських життів і бажають досягнення результату за будь-яку ціну. У повсякденному спілкуванні з підлеглими виявляють хамство, неповагу і прагнення управляти через страх. До них можна віднести Г. Жукова і І. Конєва. А з іншого – воєначальники, які намагаються мінімізувати людські втрати, ввічливо і з повагою ставляться до нижчих чинів. До них належали К. Рокоссовський та О. Василевський, які прагнули управляти через внутрішню мотивацію. На своєму рівні до другої когорти належав і К. Дерев'яно.

На кінець Другої світової війни К. Дерев'яно здобув колосальний досвід воєначальника, взявши участь у радянсько-фінській війні, Курській битві, звільненні Харкова, Битві за Дніпро, Корсунь-Шевченківській, Умансько-Ботошанській, Ясько-Кишинівській, Будапештській та Віденській наступальних операціях. За бойові та інші заслуги був нагороджений двома орденами Леніна, двома орденами Червоного Прапора, Кутузова 1-го і 2-го ступенів, Богдана Хмельницького 1-го ступеня, Суворова 2-го ступеня. 19 квітня 1945 р. йому присвоєно звання «генерал-лейтенант».

По завершенню війни в Європі Кузьма Миколайович недовго представляв свою державу у Союзній раді по Австрії, а влітку 1945 р. його було призначено радянським представником при штабі Союзних військ на Тихому океані на чолі з американським генералом Д. Макартуром. Коли настав час підписувати Акт капітуляції Японії, саме йому було доручено зробити це від імені

СРСР, хоча за твердженням В. Шевченка, до такої місії готувалися й інші кандидатури (Шевченко, В. 2007, с. 39).

Центральною подією офіційної біографії генерала стало підписання Акта капітуляції Японії 2 вересня 1945 року від імені СРСР на борту американського лінкору «Міссурі» на рейді японської столиці Токіо.

З 1946 по 1951 рр. Кузьма Миколайович став членом союзної Ради при американському головнокомандуванні окупаційними військами в Японії, де намагався відстоювати інтереси Радянського Союзу або принаймні їх позначати. Після розпуску цього консультативного органу займав посаду начальника кафедри в академії Генштабу та інші посади у міністерстві оборони.

Крім підписання Акта капітуляції, К. Дерев'янка дістав наказ відвідати Хіросіму та Нагасакі, які щойно зазнали ударів американськими ядерними бомбами. Генерал мусив побувати в епіцентрах вибухів, опитати свідків, скласти письмовий та фотографічний звіти. 30 вересня 1945 р. Дерев'янка вилетів до Москви і особисто доповів Й. В. Сталіну та членам Політбюро про побачене. Генерал став одним із перших радянських офіцерів, який на власні очі побачив наслідки використання атомної зброї, а також першим українцем, який на собі відчув наслідки радіаційного опромінення. Саме воно і стало причиною раку, від якого кремезний генерал почав згасати. Утім, добре тренований організм опирався хворобі ще 10 років.

Кузьму Миколайовича перевели до Москви, де він обіймав посади начальника кафедри збройних сил іноземних держав Військової академії, а потім – управління інформації ГРУ Генштабу. Однак тяжка хвороба й далі давалася взнаки.

30 грудня 1954 р. Кузьма Миколайович Дерев'янка помер у п'ятидесятирічному віці. З державними почесами його поховали на Новодівичому кладовищі в Москві.

7 травня 2007 р. Указом Президента України за мужність і самовідданість, проявлені в роки Другої світової війни, визначні дипломатичні заслуги в повоєнному врегулюванні міждержавних відносин К. М. Дерев'янку посмертно присвоєно звання Героя України. У 2005 р. в рідному селі Косенівка відкрили музей К. Дерев'янка. Його іменем названі вулиці в Умані і Косенівці.

Висновки. Суверенна Україна успадкувала від радянської епохи історичний наратив, густо

помережений глорифікованими, романтизованими та міфологізованими епізодами. Особливо не пощастило у цьому сенсі подіям Другої світової війни та їх учасникам. Навіть персональні біографії тих, хто своєю мужністю, волею і хистом здобули загальне визнання суспільства і держави, завдяки установкам ідеологічного апарату набували глянцевого вигляду, а особистість людини нівелювалася. Насправді кожен із учасників тієї війни мав особливий досвід, характер, темперамент, культурно-освітній рівень. Осмислюючи різні рівні війни та її прояви, дослідники намагаються «прочитати» війну крізь призму особистих мотивацій, переживань і світосприйняття її безпосередніх учасників.

Зусиллями вчених і членів сім'ї ім'я ще одного українця повернуто у вітчизняну історію. Українська місцева і державна влада здійснила низку заходів зі вшанування пам'яті генерала К. М. Дерев'янка. Біографи загалом створили цілісне україноцентричне прочитання його життєвого шляху. Ретельно досліджено окремі сюжети біографії полководця, підкріплені значною джерельною базою, що здебільшого зосереджена у Національному музеї історії України у Другій світовій війні та сімейному архіві нащадків героя. Завдяки пошуковим акціям музейників вдалося зберегти чимало раритетів і документів, пов'язаних із життєдіяльністю Кузьми Дерев'янка. Разом з тим евристичний потенціал музейних та сімейних експонатів далеко не вичерпаний, особливо з точки зору історичної психології. Також можна припустити наявність у зарубіжних архівосховищах документів, що суттєво доповнять наше знання про цю непересічну постать, а також його близьких і рідних, колег і друзів.

Загалом зусилля, спрямовані на адекватну реконструкцію подій Другої світової війни, а також життєписів її учасників, сприяють деконструкції радянсько-російських історичних наративів, що є органічною частиною інформаційної війни Кремля проти України.

Подяка. Автори статті висловлюють вдячність за надані матеріали генеральному директору Національного музею історії України у Другій світовій війні Юрію Савчуку, завідувачу сектором обліку та облікової документації відділу науково-фондової роботи Національного музею історії України у Другій світовій війні Ярославі Пасічко та головному зберігачу фондів Музею історії міста Києва Людмилі Рибченко.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Дерев'янка, В.К. (1971). *Солдат, генерал, дипломат*. Днепропетровск: Промінь, 155 с.
- Книга пам'яті полеглих за Україну. (2016). Дерев'янка Станіслав Анатолійович. URL: <https://memorybook.org.ua/soldiers/stanislav-a-derevianko> [дата зверн.: 12.08.2025].
- Манагаров, И. М. (1978). *В сражении за Харьков*. Харьков : Прапор, 256 с.
- На земле, в небесах и на море. (1985). Москва: Воениздат. 384 с.
- Рибченко, Л. (уклад.). (2016). *З музейного дос'є. Кузьма Дерев'янка*. Київ : Фенікс, 48 с.
- Рибченко, Л. (2015). Кузьма Дерев'янка. Українець, який поставив крапку у війні. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/09/1/148521/> [дата зверн.: 12.08.2025].
- Тоцький, М. (2025). Культурна дипломатія в часи війни – це спосіб довести суб'єктність України. URL: https://lb.ua/blog/mykola_tochytskyi/676409_kulturna_diplomatiya_chasi_viyini-tse.html [дата зверн.: 12.08.2025].
- Трохименко, Л. Н. (2004). *Легендарный генерал. Документальное исследование*. Киев: КНЭУ, 772 с.
- Шевченко, В. (2007). Остання миттєвість війни. *Військо*. № 9, с. 38–40.

REFERENCES

- Derevianko, V. K. (1971). *Soldat, heneral, dyplomat* [Soldier, general, diplomat]. Dnepropetrovsk: Promin, 155 s. [in Russian].
- Knyha pamiati polehlykh za Ukrainu. (2016). Derevianko Stanislav Anatoliiovych. URL: <https://memorybook.org.ua/soldiers/stanislav-a-derevianko> [Accessed: 12.08.2025]. [in Ukrainian].
- Managarov I.M. (1978). *V srazhenii za Kharkov* [In the battle for Kharkov]. Kharkov: Prapor, 256 s.
- Na zemle, v nebesakh y na more. (1985). [On earth, in the sky and at sea]. Moskva: Voenyzdat. 384 s.
- Rybchenko, L. (comp.). (2016). *Z muzeinoho dosie. Kuzma Derevianko* [From the museum file. Kuzma Derevianko]. Kyiv: Feniks, 48 s.
- Rybchenko, L. (2015). Kuzma Derevianko. Ukrainets, yakyi postavyyv krapku u viini [Kuzma Derevianko. The Ukrainian who put an end to the war]. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/09/1/148521/> [Accessed: 12.08.2025]. [in Ukrainian].
- Tochytskyi, M. (2025). Kulturna dyplomatiia v chasy viiny – tse sposib dovesty subiektnist Ukrainy. URL: https://lb.ua/blog/mykola_tochytskyi/676409_kulturna_diplomatiya_chasi_viyini-tse.html [Accessed: 12.08.2025]. [in Ukrainian].
- Trohimenko, L.N. (2004). *Legendarnyy general. Dokumentalnoe issledovanie* [The Legendary General. Documentary Research]. Kiev: KNEU, 772 s. [in Russian].
- Shevchenko, V. (2007). Ostannia myttievist viiny [The last moment of the war]. *Viisko*. № 9, s. 38–40. [in Ukrainian].

Oleksandr FYL

PhD of Historical Sciences

The National Defence University of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0662-8654>

Valentyna NOVIKOVA

The National Defence University of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6876-9508>

Andrii POHORIELOV

The National Defence University of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9210-4290>

**THE FIGURE OF THE HERO OF UKRAINE
LIEUTENANT GENERAL KUZMA DEREVIANKO
IN THE CONTEXT OF THE MUSEUM NARRATIVE**

The goal is to determine the extent to which the figure of Kuzma Derevianko is covered in the museum narrative. The theoretical basis of the investigation is the conceptual developments of specialists in military history, military anthropology, social psychology, museology, historical biography, and other research areas related to the thematic field of World War II. To solve the tasks set, problem-chronological and historical-comparative methods, methods of historiographic analysis and synthesis were used. The authors use the conceptual apparatus established in modern scientific socio-humanities. The scientific novelty of the material is determined by the author's approaches to studying the biography of K. M. Derevianko, as well as the range of sources used, which are stored and exhibited in museum institutions of Ukraine. Since the emergence of the independent Ukrainian state, domestic scholars have done a lot to form a methodologically sound and source-based concept of the history of World War II. Historical biography occupies a prominent place in it. Our compatriot, Kuzma Derevianko, who took part in the signing of the act of surrender of Japan, is also in the gallery of iconic figures participating in the world armed confrontation. During this time, Ukrainian researchers managed to create a full-fledged Ukrainian-centric biography of the hero and, thereby, thwart Russia's attempts to impose a falsified and monopolized historical narrative. A great contribution to this work was made by museum workers who, relying on the museum collection of the National Museum of the History of Ukraine in World War II and the family archive of K. Derevianko's relatives, comprehensively researched the general's life path.

Keywords: *Kuzma Derevianko, biography, World War II, Ukraine, National Museum of the History of Ukraine in World War II, artefacts and documents, Japan.*